

Gümnaasiumi eesti keele riigieksam

Valik eksamitöid 2001–2007

Riigieksamite eesmärgid

- hinnata gümnaasiumi riiklikus õppekavas määratletud õpitulemuste saavutatust;
- anda koolile ning õpetajatele võimalus hinnata oma õpilaste õpitulemusi üleriigilisel taustal;
- suunata gümnaasiumi riigieksamite sisu ja vormi kaudu õppeprotsessi;
- siduda järjestikuseid haridusastmeid ja -tasemeid;
- välishindamise tulemuste põhjal kavandada ja teha muudatusi riiklikus õppekavas, õppekirjanduses, õpetajate täienduskoolituses, suunata asjakohast arendustööd;
- ühitada gümnaasiumide lõpueksamid kõrgkoolide sisseastumiseksamitega.

Eesti keele riigieksami eesmärgid

Eesti keele riigieksamiga (riigieksamikirjandiga) kontrollitakse, kuidas gümnaasiumi lõpetaja

- suudab loovalt ja kriitiliselt mõelda ning arutleda;
- oskab end kirjalikult väljendada;
- on omandanud eesti kirjakeele;
- teadvustab eesti keele süsteemi ja eripära;
- suudab tulemuslikult toimida vastavalt õppekava üld- ja valdkonnapädevustele.

Gümnaasiumi lõpetaja õpitulemused eesti keeles

Gümnaasiumi lõpetaja valdab eesti kirjakeelt ja väärtustab korrektset keelekasutust:

- teab suulise ja kirjaliku kõne erinevusi;
- oskab ennast loovalt ja argumenteeritult väljendada;
- oskab loetut suhestada aja, koha ning teiste tekstidega;
- oskab loetu kohta oma mõtteid ja arvamusi avaldada;
- teab keele põhimõisteid, süsteemi ja eesti keele struktuurilisi iseärasusi;
- teab eri tekstide tunnuseid ja ülesehitusprintsippe;
- oskab leida, korrastada ning kasutada teavet suuliste ja kirjalike tekstide koostamisel;
- teab emakeele sõnavara ja grammatikavahendite stiiliväärtust;
- oskab valida väljendusvahendeid vastavalt suhtlusolukorrale;
- oskab kasutada keelekäsiraamatuid tekstide koostamisel ja korrigeerimisel.

Riigieksamikirjandi teemad 2001–2007

Riigieksamikirjand 2001

1. Õppides loon ennast
2. „Sõnal on musttuhat palet.” (Ain Kaalep)
3. Üksi inimeste seas
4. „Ootaja ootab enamasti asjata. Tuleb ise otsida, et midagi leida.” (Karl Ristikivi)
5. Enesepettuse õppetunnid
6. „Mis see on, mis ärkvel hoiab hinge?” (Doris Kareva)
7. Mina tahan, mina võin, mina pean ...
8. „Ainult tegu üksinda tõendab armastuse jõudu.” (Johann Wolfgang von Goethe)
9. „Sugupõlvede sammud saatmas mu taldade teed ...” (Ellen Niit)
10. Mats alati on tubli mees

Riigieksamikirjand 2002

1. 21. sajand – mõttemallide muutja
2. Inimene siseheitluses hea ja kurja vahel
3. Piirid meis ja meie ümber
4. Elu tegelikest ja näilistest väärtustest
5. Kunst – kas müütide looja või lõhkuja?
6. Soorollid muutavas maailmas
7. Virtuaalmaailma võlu ja viletsus
8. Isamaalisus enne ja nüüd
9. Tee Idast Läände on kahesuunaline
10. Ajalugu on suur õpetaja

Riigieksamikirjand 2003

1. „Otsige iseendas ja te leiate kõik.” (Johann Wolfgang von Goethe)
2. Keel kui ühendaja ja eraldaja
3. Ajakirjaniku roll ja vastutus ühiskonnas
4. Kergem on lammutada kui luua
5. Väikerahvas tuleviku Euroopas
6. Tänapäeva inimese jumalad
7. Kunsti kestvuse saladus
8. „Ilus ja hirmus on inime ...” (Friedebert Tuglas)
9. Rahvusliku ühtekuuluvuse vajalikkus
10. Eesti maailmakaardil

Riigieksamikirjand 2004

1. Eestlane – kes ta on?
2. „Informatsioon on kaasaegse maailma religioon.” (David Lodge)
3. Iga valik sulgeb mõne ukse
4. Inimene on rohkem oma aja kui oma isa nägu
5. „Tragöödiad toidavad rahva eneseteadvust.” (Artur Alliksaar)
6. Loodus teab paremini ...

7. „Kirjandus on retk tõe leidmiseks.” (Gustav Janouch)
8. Meedia annab, meedia võtab
9. Riigipiirist ja piiririigist
10. Sport – mille nimel ja kelle jaoks?

Riigieksamikirjand 2005

1. „Otsida iseend tahan siit sellest maast.” (Ellen Niit)
2. „Meile on palju antud – ikka oleme nõutud.” (Juhan Viiding)
3. Mõttest sünnib tegu, tegudest saatus
4. „Seal, kus on suur armastus, sünnib alati imesid.” (Willa Cather)
5. Rahvas teab!?
6. Eestlane ja meri
7. „Kunst täiendab elu: ta annab seda, millest elus puudu.” (Anton Hansen Tammsaare)
8. Meedia juhib ja mõjutab meie elu
9. Rahvussuhetest 21. sajandil
10. Sport kui elustiil

Riigieksamikirjand 2006

1. „Meist igäühest sõltub Eesti püsimine.” (Lennart Meri)
2. Religiooni osa kultuuris
3. Eneseteostus ja selle hind
4. Inimesed, keda on raske mõista
5. „Üksteisest pimesi me mööda käime ...” (Marie Under)
6. Rohelise mõtteviisi poolt ja vastu
7. Mõttematk ühe kirjandusteose probleemidesse
8. Elame infoajastul. Kuhu edasi?
9. Suurte ja väikeste riikide poliitika
10. Rikas elu, vaene elu

Riigieksamikirjand 2007

1. Eesti mured on ka minu mured
2. Kirjutatud ja kirjutamata seadustest
3. Haridus – kas vahend või eesmärk?
4. Kõigel on hind, aga vähesel väärtus
5. Mida suudab avalik arvamus?
6. „Lõbusalt saeb inimkond oksa, millel ta istub.” (Mati Unt)
7. Kunstiteosed, mis on muutnud mu ellusuhtumist
8. Meedia noore põlvkonna kujundajana
9. Rahvusriigi võimalikkusest 21. sajandil
10. „Meie suurim ja hiilgavaim meistritöö on õigesti elatud elu.” (Michel de Montaigne)

Juhtnööre kirjandite lugemiseks ja hindamiseks:

1. Vaata ja hinda kirjandite välist külge:
 - a) kui pikk on kirjand;
 - b) millised on kirjandi sissejuhatuse, teemaarenduse, lõpetuse proportsioonid;
 - c) kui pikkadeks lõikudeks on kirjand jagatud.
2. Mõtle teema üle:
 - a) mida ootad teemakäsitlelusest;
 - b) kas teema pakub sulle huvi;
 - c) kas sul on teema suhtes eelarvamusi, millised need on.
3. Uuri sissejuhatusi:
 - a) millele on sissejuhatus rajatud;
 - b) kas sissejuhatuses püstitatakse probleem(id);
 - c) kuidas on probleem esitatud: küsimusena, väitena, näitena.
4. Loe teema arendusi:
 - a) kas kirjand vastab teemale;
 - b) kas kirjandis on valdav arutlemine, jutustamine või kirjeldamine;
 - c) kuidas autor tõestab oma seisukohti;
 - d) kui suur on näidete osa teemaarenduses;
 - e) kas kirjandis on kulunud näiteid, vigaseid andmeid, demagoogilisi seisukohti;
 - f) kas autor lahendab kõik püstitatud probleemid;
 - g) kas autor suudab oma tundeid kontrollida;
 - h) kas autor püüab originaalitseda;
 - i) millega püüab autor võita lugeja poolehoidu;
 - j) kas kirjand on veenev.
5. Uuri lõpetusi:
 - a) kas lõpetus annab vastuse püstitatud probleemi(de)le;
 - b) kas lõpetuses esitatakse uusi andmeid, seisukohti jm, mis ei tulene teemaarendusest;
 - c) kas lõpetus kordab teemaarenduses väidetut või üldistab ja võtab kokku.
6. Jälgi keelekasutust:
 - a) kas kirjandi keel on lihtne, täpne, elav ja ühtne;
 - b) kas stiil sobib käsitletava ainesega;
 - c) kas kirjandis on tühilauseid ja -fraase;
 - d) kas sõna- ja terminikasutus on õige.

Valik kirjandeid 2001–2007

Kirjandites ei ole õpilaste sõnastus- ja õigekirjavigu parandatud.

Mats alati on tubli mees

Eestlastel ei ole läbi aegade väga palju valikuvõimalusi olnud, kuid nüüd sajandi hakul seisab Eesti Vabariik otsustuste ees. Lahendust vajavad paljud küsimused: kas iseseisev poliitika on väikeriigis võimalik, kas suudame säilitada rahvuslikku identiteeti? Läbi ajaloo on meie maa olnud alalõpmata võõrvõimu all. Jättes kõrvale muinasaegse iseolemise, on eestlased saanud maitsta iseseisvuse rõõme ja muresid vaid paarkümmend aastat. Meid on rahvuslikult alavääristanud nii sakslased kui venelased. Sellest hoolimata oleme taas jõudnud suveräänsuseni ja iseseisva riigini. Kuhu pürgida edasi?

Endisest plaanimajandusest välja kasvanud riigina on raske maailmas edukusega silma paista. Seepärast on keeruline leida arvestatavat väljundit Euroopa majanduses, hariduses või kultuuris. Oma kohta otsides tuleb kindlasti ette ka ebaõnnestumisi, kuid suhteliselt noore ja marginaalse riigina peame siiski lootma, iseend usaldama; vaid tehtud vigadest õppides suudame end tõestada.

Eesti soodsa geograafilise asukoha tõttu on meie maa olnud paljude huviobjekt ning seetõttu ka pidevalt suuremate võimu all. Usun, et just samal põhjusel on eestlased püüelnud iseseisvusele, sõltumatusele teistest. Maad valitsenud naaberriigid püüdsid meie esivanemaid oma tahtele allutada, suruda peale enda kultuuri, usku ja tavasid. Sellel kultuuriinnovatsioonil oli kokku võttes siiski ka positiivne mõju, kuna ta soodustas kohaliku kultuuri arengut ning liitis meid Euroopa kultuuriruumiga. Seetõttu jätkas Gustav Suitsu üleskutse – olgem eestlased, aga saagem ka eurooplasteks! – rahva enda valitud suunda. Euroopas on eestlased olnud geneeetilisel juba oma kujunemisajast peale, kultuuris on talletunud palju rohkem läänest kui idast pärinevat.

Eestluse arengus kujunes murranguliseks XIX sajandi teine pool, mil toimus rahvuslik ärkamine, identiteedi otsimine. Inimesele on omane soov aru saada, kes ma olen ja milleks ma olen, ehk teisisõnu, milline on minu missioon. See ongi küsimus identiteedist, ühtviisi eluline nii indiviidile kui institutsioonile. Eestlaseks olemist hakati võtma kui uhkusasja ning tehti selle nimel palju tööd. Eestlus sai paljudele lausa kutsumuseks. Tõusev haritlaskond, kelle eesotsas seisid sellised tuntud mehed nagu Jannsen, Köler, Hurt ja Jakobson, aitasid kaasa rahva poliitilisele elule ärkamisele. Jakob Hurda loosung – saagem vaimult suureks! – ergutas rahvast haridust edendama, vabanema venestuspoliitikast ja hoidis ära eestlaste saksastumise.

Kuid rõhumine, pidev surve kasvatas vastuseisu, mis ei lasknud ühtsustundel kaduda, ärgitas eestlasi mitte alla andma ning aastaid vaid soovidenä püsinud mõtteid tegudeks muutma. Seejuures oldi sunnitud valima valitseva ideoloogiaga kaasamineku ja represseerituse vahel. Rohkem oli vist kompromissile minejaid, kes järeleandmise hinnaga suutsid säilitada oma vaimse sõltumatuse. Vaid laveerides võis näiteks kirjanik Jaan Kross kirjutada tabuteemadel ka okupatsiooniajal. Tema tegelased on tihti probleemi ees, kas alustada tulemusetut võitlust või käituda püsijäämise nimel võimule meelepärast.

Kui saabus uus võimalus, siis tänu rahva üksmeelele saidki mõtted tegudeks. Täna juhime ise oma riiki – kuid kas oleme siiski täielikult vabad? Meil on küll võimalus leida lahendusi oma siseriiklikele probleemidele ja vaidlustele, kuid majanduslikult ja sõjaliselt oleme siiski liialt teiste riikidega seotud. Sõjalist toetust vajame eelkõige seetõttu, et riigil endal puudub majanduslik võimalus soetada vajalik kaitserelvastus, ka meie inimressursid on napid. Niisiis – peame ühinema Euroopa Liidu ja NATO-ga.

Viimane okupatsioon – kuulumine NSVL koosseisu – on eestlastel veel liigagi selgelt mees ning seetõttu kardetakse Venemaa iga sammu: alles toimusid Tšetšeenias verevalamised, järgmised võime olla meie. See kartus panebki otsima võimalusi oma kaitsevõimet tugevdada.

Ühinemisest Euroopa Liiduga on palju räägitud, on vaetud nii selle positiivseid kui negatiivseid külgi. Liitumisläbirääkimised juba käivad, kuid inimestel ei näi veel olevat oma arvamust välja kujunenud. Kõlama on jäänud palju vastuargumente: kardetakse lisamaksude kehtestamist ning ühtset liiduraha, riigipiiride kaotamist, pealetungivat massikultuuri ja rahvusliku identiteedi nõrgenemist. Kas saajandi lõpus räägime ikka eesti keelt?

Ei tahaks uskuda, et ühinemisega kaasneb niivõrd palju negatiivset, kuid kindlasti on osa hirne põhjendatud. Eestile jääb küll otsustusõigus oma siseasjades, kuid – ausalt – öeldes – oleks meie hääleõigus liidus, võrreldes suurriikidega, küllaltki väike.

Tahaks loota, et Eesti tänased otsustused oleksid targad ja kaalutletud, veel enam: nad peaksid sobima ka homsesse. See on keeruline, kuna õiget valemit ei ole ju valmiskujuna kusagilt võtta. Eks meil kõigil on õigus ja kohustus osaleda selles lõpmatus arenguprotsessis, mis tegelikult määrab ühe riigi edukuse ja prestiiži. Oluline on, et eestlastel on üks kindel väärtus, millele loota, mille läbi end teostada, millele rõhuda – see on meie vaimsus, õppimis- ja arenemistahe. Mats peab ka edaspidi säilitama oma keele ja kultuuri, ainult see kindlustab eesti rahva püsijäämise.

"Mis see on, mis ärkvel hoiab hinge?" (Doris Kareva)

"Sisyphos – jõuetu ja mässav jumalate proletaarlane, tajub oma armetu olukorra viletsust – see on see, mille peale ta mäest laskudes mõtleb. Läbinägelikkus, mis pidi olema tema piin, on samal hetkel tema võit. Pole saatust, millest trotsides jagu ei saaks." (Camus) Sisuphosel ei olnud valikut, tema elu oli ette määratud – iga päev ikka mäest üles ja seejärel alla tagasi. Ning ometi tundis ta, et kuskil tema sisemuses on veel jõudu vastu seista – naerda näkku jumalatele aktsepteerida oma saatust sellele alla vandumata. Vaid väga vähesed inimesed suudaksid leppida sellise tulevikuga. Meile, inimestele, on vähemalt pandud ajalimiit – me teame kindlalt, et ühel päeval saab see otsa ning enne seda tunneme vajadust teha palju – väga palju. Aga kui elu tundub mõttetetu ja kõik veab viltu, siis mis on see, mis ärkvel hoiab hinge? Mis paneb vere keema ja muudab elu elamisväärsaks?

Saint-Exupéry on välja öelnud mõtte, et ainus oluline asi elus on side inimese ja inimese vahel. Aga milline on see suhe? On see mehe ja naise vaheline armastus? Või hoopis kahe sama sugupoole esindaja vaheline intelligentne barjäärideta sõprus?

Kahtlemata on Mihhail Bulgakov üks tulisemaid ja hingestatumaid armastuse pooldajaid. Tema uskumuste järgi ei ole armastuseta loomingut. Aga kui isiksustel puudub võimalus südames pakitsevaid tundeid välja elada – luua, siis ei olegi nad ju inimesed. Sest *homo sapiens*i eristavat loomast mõtlemine, mis omakorda pole mitte midagi muud kui tunnete analüüsimine ja kontrollimine. Oma suurteoses "Meister ja Margarita" on Bulgakov selgelt välja toonud, kui oluline on tõeline armastus loovale inimesele. Mõlema, nii Meistri kui Margarita elu on enne üksteisega kohtumist mõttetetu. Nad lihtsalt eksisteerisid teadmise, et ühel päeval nad kohtuvad. Ja alles pärast kauaoodatud ühinemist suutis Meister hakata looma suurt romaani. Meister oli kirjanik juba enne Margaritaga kohtumist, aga looja sai temast Margarita käe all.

Kuigi armastus on niivõrd oluline, kas jääb see püha tunne mehe ja naise vahel siiski ainsaks, mis mõjutab meie tänapäeva muidu nii külmi ja kalkuleerivaid hingi. Sest jäädes ootama seda õiget aega ja inimest, võib ükskord juba liiga hilja olla.

F. Scott Fitzgerald toob oma esikromaanis "Teisel pool paradiisi" välja kena noormehe Amory ja vana ning elukogenud monsenjööri vahelise kiindumuse. Amory, kelle isa on autori poolt tähtsusetuna kõrvale jäetud ja ema ainult välise, hoolitseva faktorina kujutatud, leiab oma hingesugulase just monsenjööris. Naised tulevad ja lähevad, aga monsenjöör jääb ikka kellekski, kellega on hea rääkida filosoofiast, positsioonist, rahast ning naistest. Tema on läbi käinud selle raja, mis noorel mehel veel ees on, ja teab tundeid, mida lõkkelelöönud süda ning äsjatärganud mõistus veel vääristavad. Fitzgerald leidis oma isiklikus elus endale samasuguse

patrooni ja pidas sellist suhet väga oluliseks. Mina arvan, et taolist harvaesinevat suhet noorema ja vanema inimese vahel võib eriti just loomeinimeste puhul pidada väga tänuväärseks jõuks. Järelikult võib ka see olla tunne, mis hinge ärkvel hoiab.

Fitzgerald suutis oma isiklikus elus luua veel ühe talle endale väga olulise sideme, millest meie võib-olla küll mitte kunagi aru ei saa, ega või seda tunda, aga mis ometigi oli talle väga suureks toeks. See oli sõprus kahe suure kirjaniku Fitzgeraldi ja Hemingway vahel. Neil mõlemal olid erinevad vaated elule – Hemingway oli näinud sõja tegelikku koledust, Fitzgerald seevastu jäi igavesti kahetsema fakti, et ta Esimesse maailmasõtta kunagi ei jõudnudki. Hemingway süüdistas Fitzgeraldi naiivsuses, viimane Hemingwayd liigses kaalutletuses. Kui lugeda James Aldridge'i raamatut "Viimne pilguheit", võib tekkida küsimus, miks need kaks üldse omavahel sõbrad olid ja läbi käisid. Aga võib-olla hoidis Hemingway ning Fitzgeraldi hinge ärkvel teadmine, et maailmas on vähemalt üks inimene, kes neist aru saab. Nende vaated ning ellusuhtumine võisid ju erineda, aga nad olid mõlemad piisavalt intelligentsed mõistmaks ning austamaks teise seisukohti. Usun kindlalt, et elada maailmas ülejäänutest väga palju targemana, nagu seda paratamatult on kirjanikud, pole kerge. Näha mõttetuna asju, mis teistele nii loomulikuna tunduvad. Ja kui elu näib mõttetu ja teised sinust aru ei saa, siis on hea, kui sul on selline sõber, kes mõistab ning saab aru.

Seevastu Hermann Hesse kui eksistentsialistlik kirjanik näitab meile suhet inimese ja inimese vahel hoopiski uue nurga alt. Samanimelise teose peategelane Siddharta leiab oma hingerahu iseendast. Tema hinge hoiab ärkvel kõigepealt rännak, ärev tunne, mis paneb teda otsima üha uusi kogemusi ja situatsioone, ning hiljem teadmine, et elu looduses on ise piisav õnnistus. Siddharta jaoks on kõige tähtsam tema side iseendaga. Ta jõuab jõekaldal istudes järeldusele, et seda, mida me otsime, ei olegi olemas. Me rändame päevast päeva mõttetult ringi ja jõuame lõpuks ikkagi samale järeldusele, et see, mis vere keema ning hinge mäslema paneb, on ainult noorus. Ülevoolav adrenaliin, mis tekitab pideva vajaduse uue ja huvitava, hingelise ning köitva järele. Mõnedel õnnestub seda hoida, teistel mitte. Ei vanane kunstnikud ja teised loomeinimesed ju hingelt kunagi. Nende noorus küpseb eaga. Võib-olla sellepärast ongi just nemad meile, elluastujatele, abiks ja õpetuseks meie esimestel sammudel mööda raskeid eluradu.

"Tunda ja mitte seda teistele nina alla toppida. Sest nemad ei saa sellest eluilmaski aru, ega peagi saama," on öelnud Mati Unt. Aga võib-olla siiski hoiab meie hinge ärkvel ja aitab meil edasi elada just keegi teine. Mõni teistele nii tähtsusetuna näiv isik, kes toob naeratuse meie näole ja tahtmise saavutada meie südamesse. Järsku me ei olegi nii ükski nagu meile tundub.

Inimene siseheitluses hea ja kurja vahel

Inimese argipäeva juurde on peaaegu alati kuulunud võitlus hea ja kurja vahel. Selline heitlus pole omane ainult välismaailmale, vaid iseloomustab ka inimese hingeelu. Vahel tundub, et kusagil on mingi fataalne jõud, mis meid alateadlikult juhib ja tagant sunnib, ent reaalselt on see vaid pettejäreldus. Meis endis on peidus nii hea kui kurja alge, mille domineerivus kajastub inimese mõtteviisis ja käitumismaneeris. Kuidas elada, et meis ei pääseks mõjule kuradile iseloomulikud omadused?

Prantsuse eksistentsialistide arvates on inimesel alati valida hea ja halva vahel. Meist endist sõltub, kas oskame leida õigel ajahetkel õige suuna. Juhan Viiding on öelnud, et meie sees on võimalused ja need on määratud. Meil on piisavalt tugevust, et kurjusest võitu saada, tuleb vaid osata oma potentsiaali kasutada.

Halbadest jõududest tänapäeva inimeste psüühikas annab märku mõõdutunde kadumine: tahetakse liiga palju, sageli võimatut. Unustatakse, et täisväärtuslikuks eluks on vaja säilitada tasakaal, mitte laskuda äärmustesse. Et meie hinges valitseks headus, tuleb saavutada harmoonia ülejäänud maailmaga. Infoühiskonnas on aga raske seda aktsepteerida, sest pidev

tagaetuse tunne justkui sunnib meid mitmeid piire ületama. Meis peituv kurjuseseeme ei lase inimestel tajuda sellise tegutsemisviisi kahjulikkust.

Inimese põhiliseks eesmärgiks on saanud omakasu, midagi ei tehta motiivita ega vastutasuta. Tegelikult väidavad paljud sellise mõtte- ja käitumisviisi vale olevat, ent ometi ei suuda nad sellest täielikult loobuda. 21. sajandil on teisiti lihtsalt väga raske toime tulla. Auahnust, võimujanu ja egoismi eeldab ka tänane postmodernistlik ühiskond, ent sellega üle pingutada võib tähendada hingelist põrgut.

Pidevalt püüeldakse millegi täiuslikuma ja uuema suunas, tahetakse olla teistest parem ja edukam. Aina vähem peetakse lugu ligimesearmastusest, kuigi üks osa meist teab, kui tähtis see on. Ka kadunud põlvkonna kirjanik E. M. Remarque rõhutas oma teostes olemise solidaarsust, ent nüüdisajal tundub see põhimõte olevat maha surutud.

Tegelikult ütleb sisemine hääl, et õigem on loobuda liigsest ambitsioonikusest, sest just see näib olevat kannatuste ja rahulolematuse põhjustaja. Samas ei soovi me öelda ei kõrgemale positsioonile, tulusamale ametikohale ja paremale majanduslikule olukorrale. Kuigi sügaval hinges on see meie soov, ei oska me nautida antud hetke, seda, mis on juba olemas. Raske on elada olevikus, kui mitmed impulsid sunnivad meid ikka ja jälle mõtlema minevikule ja tulevikule.

Pidev rahulolematuse nii iseenda kui saavutatuga võivad meid viia mitmete hingeliste konfliktideni. Meis pesitsev kurjuse alge, kõige negatiivse põhjus jätab meid ilma väärtuslikest emotsioonidest ja positiivsetest kogemustest. Hea näide on siinkohal J. W. Goethe "Faust", kus peategelane läks teadmise- ja tunnetusjanust koguni koostööle kuradiga. Intelligentse teadlasena suutis Faust siiski leida oma missiooni ja elu mõtte. Tänapäeva inimesed lähevad samuti kergesti halvale teele, annavad järele ahvatlustele, naudingutele ja pahedele, ent nende puhul on tulemuseks moraali allakäik.

Et mitte sattuda kuradiga koostööle, on oluline osata jääda iseendaks, leppida oma puuduste ja vigadega ja mõista, et pole olemas täiuslikku inimest. Kuigi vahel nõuab see eneseületust, annab selline otsus meile nii vaimset kui füüsilist tugevust kurjusega võitlemisel. Õnne saladus peitub oskuses hinnata oma erilisust ja ainulaadsust, mitte ühiskonna seatud mallidega kaasaminemises.

Hea näide selle kohta, mis juhtub, kui näeme vaid kõike negatiivset ega julge vabalt elada, on F. Kafka "Protsess", milles Josef K. huku põhjus oli liigne eneseanalüüs, mis pärssis tema psüühikat ega lasknud tal näha elu rõõmsamat poolt. Hingeline kahestumine andis tõuke siseheitluseks hea ja kurja vahel. Josef K. elu muutus seeläbi õudusunenäoks, millest ülesärkamine polnud enam võimalik.

Kurja poole domineerimist soodustab ka konfliktide mahasurumine, probleemide eitamine. Tõeline vaimne põrgu oli F. Dostojevski ühe kuulsama teose "Kuritöö ja karistus" peategelase elu. Raskolnikovi panus oma saatusesse oligi konfliktide surumine alateadvusesse. See aga ainult soodustas kurjuse levimist.

Et lahendusi leida, tuleb probleeme tunnistada. Samal seisukohal on ka S. Freudi, psühhoanalüüsi rajaja teooria. Kurjast saab vabaneda vaid siis, kui teadvustame enesele selle olemasolu.

Meie siseheitlus kulgeb lihtsamalt, kui usaldame oma intuitsiooni ega koorma end liigse mõtlemise ja analüüsiga. Taoism kui idamaine elutarkus peab tähtsaks end elu voolamise järgi seada. Vahel võib osutuda tulusamaks võitlemisest loobuda, lõppematu jaht edu, õnne ja rikkuse suunas võib eesmärgi hoopis kaugemale viia. Hoolimata tahtest, unistustest ja soovidest, tuleb meil vahel siiski ka kurjuse väge tunda. Tark inimene võtab aga oma eksistentsi pigem mänguna kui ennast haletseva rännakuna läbi hädaoru.

Kunst – kas müütide looja või lõhkuja?

Valgus, mäletan, et armastasin seda. Võisin näha täpsusi, eristada detaile ja luua pimedas ruumis valgusest oma miraaži, sest mäletasin nõnda hästi selle valguse olemust. Ma olen aga kell, minu arusaamad ja eelarvamused tiksubad, aeg läheb edasi, asjalood muutuvad. Tahaks valguse tappa, unistan pimedusest ja paradoksaalsusest. See, mis enne minu jaoks oli müüt, on asendunud uuega. Kunsti esteetilisus ja ideelisus, korrapära ja lihvituse kujutelm on asendunud ekstravagantsusega. On alanud dünaamika- ja kunstivabaduseotsingud. Poeetilisest tasakaalust on kasvanud avangardistlik mõistatuslikkus.

Mõne jaoks avaldub modernismis liigne formalistlikkus, teine aga naudib selle uue suuna metsikust. Seega pakub modernism, mis on arenenud kriisikultuuri pinnasel, erinevatele inimestele erinevaid emotsioone. Ja kunst, millest mina olen valinud kõige erutavama suuna, on avaldunud nii kirjanduses, maalikunsti, filosoofias...

Veider, et me kardame endale tunnistada seda iha või tungi, mida me alateadlikult oma kaaslaste ja partnerite vastu tunneme. Nabokovlik armastus kustutab piirid ja lõhub viimseni eetilise ja muinasjutulise müüdi! Luuakse aga uus kihkudekeskne ja haiglane. Mind vaimustab kirjaniku sümbolite, mõttekeele ja allegooria kasutus. Ja nii sünnib armastuskunstist uus kujutelm. Kuid see on on uudne ilu, mida avastada. Ka Woland õpetas mulle, et pahele ei pea alati räpane iseloom jääma.

Küll aga võib poeetilist kujutlusvõimet iseloomustada ka viha, ängistus ning eesmärk tappa, solvata. Just futuriste saatis säärane mõttemaailm.

F. Nietzsche rajatud usu- ja moraalieelarvamustest vaba teadus lõi nii-öelda üliinimese. Kunst olla tugev ning mässu, trotsi ja vägivallaga provotseerida oli ideoloogia tipp. Säärane mõttekäik kogus kuulsust. Oli ju sellest inspireeritud ka natside ideoloogia. Ma tegelikult ei tea, mis on parem – kritiseerida või kritiseeritud olla. Kas valida teiste inimeste põlgus, eneseuhkus või alandlikkus? Vist siiski arrogantsus. Eetikaõpetusest on mulle meelde jäänud H. Marcuse arvamus, et moraal on mõeldud inimeste rõhumiseks ning see tuleb kaotada. Julgen arvata, et nõrkusemüüt on lõhutud ja loodud on müüt tugevusest.

Kreeka vanasõna aga ütleb, et uppuja haarab iseenda juustest. Just nimelt, meeleheide ja veidrus on ka uudse kunsti tunnused. Renessanslik harmoonilisus, baroki toretsus... pehmed ja meelelised visioonid on asendunud külmade ja kandilistega.

Ilus oleks elada maailmas, kus kõik kalliskivid on lihvitud ja pärlid ei ole klaasist. Kui vaadelda näiteks Rembrandti teoseid, tunnen igas maalitud näos tõepoolest elava isiksuse, midagi elu näilisest ilust ja loomulikkusest. Picasso "Avignoni naised" ja tema teised loomepojad panevad mind elu nägema aga teise nurga alt. Tunnen ära oma salahirmud ja pealiskaudsuse. Pääsevad valla minu abstraktsed mõtted ja alternatiivsed ideed. Modernistlikud kunstnikud täidavad mind oma energia ja sensuaalsusega ning lubavad mind lennata maale, kus tõden elu absurdsuses. Räpasus näikse elama õpetavat.

H. Chr. Andersen kirjutas oma muinasloos "Tilk vett" elust sopaaugus. Sopaaugus armastatakse, vihatakse ning sünnitakse, surrakse.

Müüt harmoonilisest kunstist on saanud ajalooks, see on asendunud anomaaliaga. Mis on aga see järjekordne uus, mis tulles hüüab? Eks ikka uus lõhkuja. Kunagi paitas kõrvu meloodiline muusika, nüüd aga kuulen ma pettekujutusi loovat monotoonset rütmi või tehasemüra. Armastuse ilu on muudetud räpasuse iluks, nõrkusest on kasvanud tugevus, aga soojus on jahtunud. Elan müüdis, kus sopaaug on paradiis.

Ma mõtlen, et see on hea, et maailmad vahelduvad, mis oleks olemine ilma kontrastideta, kulminatsioonideta?

Mulle meeldib, et mina elan ajas, kus apelleeritakse teiste veenmiseks nende ihale, tahtele ja omakasule, nagu Shopenhauer märkis. See aitab inimesel luua omalaadse müüdi manipuleerimisest ja otsekoheusest.

Tegelikult – sekundid jooksevad ja jalg tatsub, tohutu tung tuli midagi lõhkuda, et uut looma hakata. Või on seegi mõte vaid ratsionaalselt põhjendamata petlik kujutelm?

Väikerahvas tuleviku Euroopas

Eestlased on väikerahvas, kuid kindlasti mitte väike rahvas. Juba ärkamisaegsed eesti kultuuritegelased seadsid eesmärgiks meie rahvale “saada suureks vaimult”. Senini on see meil üpris hästi õnnestunud – meie kirjanikud, heliloojad ja teadlased ei ole meile veel maailmas häbi teinud. Vastupidi, Eestit teatakse-tuntakse kui suurt laulumaad, kui mitme revolutsioonilise avastuse ja leiutise sünnimaad. Nii mõnigi kord on aga meie sportlased tõestanud, et võime olla suured ka oma kehaliselt osavuselt. Kas meiesugune väikerahvas suudab samasugust joont hoida ka edaspidi? Mis saab meist tuleviku Euroopas?

Euroskeptikute jaoks on eesti keele ja kultuuri püsijäämise teema saanud üheks põhiliseks Euroopa Liiduga ühinemise vastaseks argumendiks. Väidetakse, et liitumine tooks kaasa inglise keele pealetungi, meie kultuuri jalge alla trampimise ning viiks lõppkokkuvõttes eestluse hääbumiseni. Ometi ei ole selline mõttekäik päris tõene. Euroopa Liit on kogu oma eksisteerimise vältel avaldanud suurt toetust eri rahvaste keelte ja kultuuride omanäolisuse säilitamisele. Toetus ei ole ainult moraalne – EL on läbi oma abiprogrammide öla alla pannud mitmele Eesti kultuuriprojektile, liitumisel peaksid saadavad summad veelgi suurenema. Euroopa Liit pole aga kõigest rahapada – lisaks toetustele avanevad meile ühinedes uued dimensioonid oma rahvuse reklaamimiseks mujal maailmas. Eesti keel saaks EL-i ametlikuks keeleks, see aga tähendab paremaid keele õppimise ja õpetamise võimalusi nii Eestis kui Euroopa riikides. Asjaajamiskeele staatus annaks kunagisele maakeelele, mida veel sada viiskümmend aastat tagasi ei peetud isegi üleskirjutamise vääriliseks, suurema rolli kui kunagi varem.

Mis puutub inglise keele järjest kasvavasse tähtsusesse, siis ei ole minu arvates tegemist mitte Euroopa Liidu kaasmõju, vaid ülemaailmse protsessiga. Käimas on üleilmastumine – nähtus, mille vastu eestlastesugune väikerahvas üksinda midagi märkimisväärset ära teha ei või. Seega oleks ka siin EL meile pigem toeks kui takistuseks – kui pisikese Eesti hääle ei kõla maailmas kuigi kaugele, siis eurooplaste hääle ühine koor on selgelt kuulda ka teisel pool maakera.

Ajalugu on näidanud, et oma riigita on ühel rahval, olgu ta siis suur või väike, väga raske toime tulla. Nii on ka eestluse püsijäämise aluseks ennekoike tugev Eesti riik. Mis teeb aga ühe riigi tugevaks? Teisi eluvaldkondi alahindamata arvan, et tänapäeval on riigi tugevuse aluseks suures osas tema stabiilne ja arenev majandus. Ilma selleta pole võimalik luua kaitsevõimelist armeed, ka riigi sisepoliitiline olukord on sügavalt tema majandusega seotud. Üks inglise luuletaja on öelnud: “Keegi pole patrioot tühja kõhuga.” Seda kõhtu täidab tänapäeval aga rahvusvaheline koostöö – jõuame jälle tagasi Euroopa Liidu juurde. Hoolimata oma laienenud funktsioonidest, on praegune EL siiski eelkõige majanduslik ühendus, Euroopa Liidu kaudsete ja otsete toetuste eesmärk liikmesriikide majanduse arendamine. Seega pole meil sügavat põhjust, miks karta Euroopat tema tänasel kujul, toetust saaksime sealt ju meiega.

Euroopa Liitu on võrreldud jalgrattaga, mis hoo aeglustumisel lihtsalt ümber kukub. Nii ei ole tuleviku EL kindlasti samasugune organisatsioon kui see, kuhu Eesti praegu püüdleb. Seda väidet tõestab muuhulgas ka Euroopa Liidu arengulugu: 1951. aastal loodud Euroopa Sõe- ja Teraseühendusest on viiekümne aastaga saanud viieteistkümnest riigist koosnev majanduslik-poliitiline liit. Euroopa tuleviku teemal toimuvad debadid pea iga päev. Kui Euroopa suurriigid on pikemas perspektiivis huvitatud föderatiivriigi, nn Euroopa Ühendriikide loomisest, siis väiksemad riigid on kategooriliselt selle idee vastu. Kardetakse ikka ühte ja sedasama – jääda suurriikide poliitika teerulli alla. Õnneks pole aga Euroopa Liidu näol tegemist uue Nõukogude Liiduga – jõupoliitika on paljuski asendunud läbirääkimistega, kus arvestatakse kõigi poolte huvidega. Samuti on tegelikult võimalik EL-ist ka välja astuda. Selle tõestuseks on Gröönimaa, kes 1984. aastal otsustas liidust pärast sellekohast rahvahääletust lahkuda. Euroopa Liidust väljaastumise võimalikkust kinnitavad ka Brüsseli kõrgemad ametnikud. Põhimõtteliselt peaks see protsess aset leidma samasuguste reeglite alusel mis liitu astuminegi.

Meie keele ja kultuuri arenemine ja vaimne suurus sõltub aga muustki kui Euroopa Liidust. See sõltub ka meist endist. Me peame oma esivanemate pärandit austama; inglise, saksa, vene või muud keelt õppides mitte unustama oma emakeelt. “Kuidas saab õppida võõrast keelt, kui oma keelt ei armasta?” (Anton Hansen Tammsaare) Selleks, et eestlastest kirjanikud, kunstnikud ja heliloojad koguksid tuntuks ka tulevikus, peame ennekõike uskuma iseendasse – enesekindlusega ei ole võimalik midagi suurt korda saata.

Tähtis on ka isamaa-armastus. Tänapäeva noortele eestlastele on ette heidetud just selle tunde puudumist, kord meie koolis esinenud Vabadussõja veteran nimetas häbiväärseks, et “nüüdisaegsed õpilased teavad TALSE-st rohkem kui isamaalisusest ja vabaduse aatest.” Kahtlen siiski selle väite õigsuses – võib ju isamaa-armastus kajastuda ka milleski muus kui Eesti eest lahingus langemises või sadade kilomeetrite pikkustes inimkettides seismises. Rahu ja stabiilsuse perioodil seisneb isamaalisus pigem eesti keele ja kultuuriloo õppimises, riiklike tähtpäevade pühitsemises, meie hümni oskamises, kas või Eesti majanduse hetkeolukorra ja Tallinna börsiindeksiga kursis olemises. Olen kindel, et tänasel päeval oleks Eesti eest valmis lahingusse minema vähemalt samasugune hulk noori kui Vabadussõja ajal. Eesti saatus on jätkuvalt meie kätes.

Mis ootab meiesugust väikerahvast siis tuleviku Euroopas? Ühelt poolt muidugi euroopalik heaoluühiskond, majanduslikult ja poliitiliselt tugevam Eesti riik ning sellega seoses ka eestluse areng, eesti keele ja kultuuri veelgi laiem levimine üle meie riigi piiride. Teisalt peame aga kindlaks jääma oma põhimõtetele ning, hoolimata avanevatest võimalustest, mitte hülgrama oma maad ja rahvast. Härja Maurus ütles “Tõe ja õiguse” teises osas sellised sõnad: “Eestlase suurim viga on selles, et ta ei armasta; sakslane armastab sakslast, venelane venelast, lätlanegi pisut teist lätlast, aga eestlane eestlast ei armasta.” Ehk aitab tuleviku Euroopa meil sellest probleemist jagu saada ning tänu Euroopale hoopis tugevamaks muutuda.

Tänapäeva inimese jumalad

Maailmas on üle 16 000 suurema usundi ja usulahu, kuid kirik ei oma enam ammu sellist võimu inimese üle, mis tal oli keskajal. Tänapäeva inimese imetus- ja kummardusobjektideks on pigem maised väärtused ning taevast paradiisi ihkavad vaid vähesed.

Erinevatel ajastutel kehtivad isesugused põhimõtted ja väärtushinnangud. Ka eetiline relativism usub, et ei ole moraali, mis toimiks igal ajal ja kõigi rahvaste juures – inimesed on lihtsalt niivõrd erinevad ja ühiskond pidevalt muutuv. Ka usk ja selle tähtsus teisevad ajaga. Kui veel keskajal dikteeris religioon käitumist ja kirik omas suurimat võimu, siis alates renessansist on esiplaanile tõusnud maised väärtused. Humanism seadis keskele kohale inimese ning tema vabaduse ja arenemise. Siiski on erinevatel ajastutel alati olnud oma põhimõtted. Kui rokokoos valitses üliküllus ja ülistati jõudeelu, siis klassitsism soosis rangust, lihtsust ja korda. Mida väärtustab aga tänapäeva tehnoloogiaühiskond?

Eneseteostus, karjäär, võim ja raha – need on põhimõtted, mida hinnatakse enim praeguses maailmas. Me pingutame selle nimel, et saavutada võimalikult palju ja jõuda kaugele. Pidevas konkurentsis ei peeta paljaks ka alatuid võtteid kasutada. Inimesed on astunud evolutsioonis mitu sammu tagasi ning lasknud enda maailma valitsema ürginimesele omase fetišismi – esemete kummardamise kultuse. Erinevus on vaid selles, et meie esivanemad alistasid loodust, meie kummardame aga raha ja võimu. Rahal tundub tõepoolest olevat maagiline jõud, mis avab suletud ukseid ning ostab mõne arvamuse kohaselt ka armastust. On öeldud, et raha on seitsmes meel, ilma milleta ei saa esimest kuute nautida. Praeguses ühiskonnas ei kehti enam tuhandeid aastaid vana Laozi ütlus: “Et õigesti elada, pole vaja tegutseda millegi saavutamiseks, et õigesti elada, tuleb lihtsalt olla.” Me pürgime aina suuremate kõrguste ja vallutamata mäetippude poole ning ei oska olla rahul olemasolevaga. Usk on orjastanud oma

jüngrid. Juba Seneca on öelnud: “Magna servitus est magna fortuna” (ladina keeles: suur varandus on suur orjus).

Ka ajakirjanduse võimu rahva üle ei saa alahinnata. Pressi saab kindlasti pidada tänapäeva inimese üheks jumalaks, sest ka tema juurde kuulub religioonile omane dogmatism: pime usk tõestamata väidetes. Televisioon, raadio ja ajalehed on paljude inimeste ainsaks infoallikaks ning see, millisel kujul teavet edasi antakse, mõjutab rahva arvamusi ja tõekspidamisi. Nii pressi kui ka kirikut on sageli kasutatud valedel ja julmadel eesmärkidel, sest mõlemal on võime inimesega manipuleerida. Ka jäik determinism usub ajakirjanduse, eriti reklaami, mõjusse. Selle filosoofilise suuna pooldajad arvavad, et inimesel puudub vaba tahe. Meie soove ja eelistusi kujundavad päritolu, kasvatus, haridus, keskkond ja reklaam.

“Usk ja anastus käivad ikka käsikäes,” ütles liivlane Akke Mats Traadi lühiromaanis “Karukell, kurvameelsuse rohi”. On väidetud, et usk toob valguse pimedusse, kuid teeb nägijast pimedaks. Religiooni nimel on peetud rohkelt sõdu ning ristiretked ja inkvisitsioon on nõudnud liiga palju inimesi. Paljudele usunditele omane monoteism välistab teiste jumalate olemasolu ning see soosib väiklust. Moodne fetišism ja uued “jumalad” on aga julmemad kui ükski religioon varem. Uued põhimõtted soosivad sõdasid, sest mõttetu vägivalda taga on sageli kõrgete riigijuhtide isiklikud ambitsioonid ja võimuiha. Futuristid just uut tehnikaühiskonda ülistasidki ning väitsid, et sõjad ja vägivald on “maailma puhastamise” vahendid. Ent Esimese maailmasõja ajal levinud dadaism süüdistas sõjas ühiskonna seniseid moraalseid ja religioosseid tõekspidamisi. Ka ekspressionistid avaldasid meeleheidet ja lootusetust inimkonna tuleviku suhtes. Nad arvasid, et ühiskond on haige ja temas pesitseb sügaval deemonlik kurjus. Ehk mõistetakse nüüd ka Rousseau üleskutset: “Eemale tsivilisatsiooni mürgisest mõjuväljast! Tagasi loodusesse!”

Religioon iseenesest ei ole vägivalda soosija, kuid sageli manipuleeritakse naiivsete jüngritega, kes pimedas usus autoriteetide vastu saadavad korda tegusid, mis hävitavad usu rahutoova sõnumi. On öeldud, et usk põhineb paljude rumalusel ja väheste tarkusel. Tänapäeva inimene võiks rohkem eeskuju võtta veendunud patsifistist Albert Einsteinist ja vägivaldast võitlejast Mahatma Gandhist ning mitte järgida usku, mille kohaselt agressioon on kõikide probleemide kiire lahendus.

Renessansiajastul taaselustunud humanism väärtustas inimest ja seadis esikohale maise elu täiustamise. Ka praegune tarbimisühiskond tähtsustab materiaalseid väärtusi. Budistid usuvad aga, et elu on piin ja piina põhjustab elujanu, mis väljendub soovides ja tahtmistes. Nende eesmärgiks on elujanu täielik kustumine ja seeläbi nirvaana seisundi saavutamine, mis tähendab ka reinkarnatsioonitsükli lõppemist. Kuigi budism on maailmausund, on selle järgijad siiski märgatavas vähemuses võrreldes “raha jüngritega”. Tänapäeva “heaoluühiskonna religioon” väärtustab selgelt vaid maise elu täiustamist.

Meie kauged esivanemad uskusid, et Maa on lapik ja et teda katab kumer taevakuppel. Praegune põlvkond teab, et see nii ei ole. Teaduse ja tehnoloogia areng on võimaldanud teha järjest uusi avastusi ning inimesed arvavad, et nad on looduse kuningriigi valitsejad. Tegelikult on suur osa inimkonda aga orjad, kes ei soovigi pääseda raha ja muude materiaalsete väärtuste ahelaist.

Loodus teab paremini ...

Inimesel on loomumane soov leida kõigele vastust. Enda suhestamist ümbritsevaga peetakse maailmamõistmiseks. Ka arusaam looduse ja ühiskonna erinevate üksikosade funktsioneerimisest ning rollist kuulub selle alla. Tihti saab toda tõlgendamisvõimet laiendada individilt ajastule, olgugi et sajandite vältel on paljud ideaalid ja tõekspidamised muutunud. Vaid üks seisukoht näib jääv ning on üpris kaua kõigutamatuna püsinud. Paljudes maailmakäsitlustes ilmneb nimelt tõik, et inimesed seavad end kõigest ümbritsevast

kõrgemale positsioonile. Kas aga loodus peaks alluma ühe liigi tahtele ning olema loodud vaid kindla organismirühma heaolu tagamiseks?

Antiikajal peeti filosoofiat peamiseks maailma mõtestamise viisiks ja püüti selle abil kõigele tähendust otsida. Aristoteles, mõistes, et taimed on loomade jaoks, tegi oma teoses „Poliitika” väga lihtsa ning loogilise järelduse: kõik loodi inimese hüvanguks. Antiikfilosoof ei tahtnud niivõrd esile tõsta üht liiki kui põhjendada sõltuvusseose kaudu organismide eksisteerimise tagamaid.

Aristotelese kaasaja mõttetarkade ideid arendati ka järgnevatel sajanditel. Väga jõuliselt ilmneb looduse rollijaotus piiblis. Kristluse kohaselt valmistas Jumal mitu päeva Maad ette Aadama ja Eva tulekuks. Justkui oleks naine ning mees ülimuslikult erakordsed. Ristiusu levikuga süvenes üha rohkem ka arusaam, et Jumal määras inimese looduse üle valitsema. Ka lugu veeuputusest, kus Noast sõltub kõigi teiste liikide elu ning heaolu, annab alust arvata, et loodus allub inimese tahtele.

Ristiusu levik Euroopas ja kristluse tunnistamine teisteski piirkondades sisendas piibli lugejaile kirjutatud üha sügavamalt. Religioon aitas inimestel maailma mõista ja mõtestada, sest tugev usk Jumalasse kui loojasse andis vastuse kõigile küsimustele. Ka äärmuslik reformatsioon ei kõigutanud, vaid hoopis süvendas ideid inimese ülimuslikkusest. Kuigi kalvinistlik ja luterlik kirik erinesid katoliiklikust märgatavalt, jäi ajastu maailmamõistmine eelnevaga sarnaseks. Reformeeritud usk lubas pidada jutlusi koguduse emakeeles ning võimaldas nii kaasata kõik selle liikmed teenistusse, mistõttu inimesed hakkasid pühakirja paremini mõistma.

Sajandeid suutis religioon põhjendada maailmas sündivat, ilma et keegi selle mõtteviisi tõesuses kahelnud oleks. Ometigi soodustas teaduse järkjärguline areng ühiskonnas küsimuste tekkimist. 18. sajandil uuris Jean Baptiste Lamarck eluslooduse liike ning püüdis neid kirjeldada. Varsti jätkas kuulus evolutsiooniteoreetik Charles Darwin loomade ja taimede süstematiseerimist ning põhjendas oma tähtteoses „Liikide tekkimisest”, et inimene on arenenud madalamatest organismidest. Nii kinnitas Darwin antiikfilosoofi Aristotelese väidet eluslooduse sisemiselt tihedatest suhetest, rollijaotusest ja sõltuvusest. Pärast sajandeid kestnud religiooni võidukäiku oli evolutsiooniteoreetik see, kes vaatas inimest taas looduse osana.

Darwini mõtteviis kandus käsikäes usuliste tõekspidamistega tänapäeva. Sünergeetika, mis uurib süsteemide iseorganiseerumist, käsitleb *Homo sapiens sapiens*’i ühe liigina miljonite teiste Maal elavate organismirühmade kõrval. Selline elusolendeid võrdsustav mõtteviis levib järjest hoogsamalt. Ka kirjanikud käsitlevad teostes inimese ja looduse seoseid. Herman Hesse „Stepihundi” peategelane Harry Haller on oma soovidelt ning hingelt lõhestunud isiksus. Ta tahaks käituda hundina ja elada loomalikult, kuid ühiskonna normid on selle vastu. Harry Halleri näitel toob kirjanik välja mõtte inimese ja looma võrdsusest. Herman Hesse ei sea teose alguses tegelase kumbagi poolt tähtsamaks, vaid toob välja inimese hinge loomaliku päritolu.

Herman Hesse kirjeldab tänapäeva autorina ka ajastule iseloomulikku maailmakäsitlust. Sarnaselt pani Aristoteles oma „Poliitikasse” kirja antiikaja vaated, kristlased piiblisse religioosse maailmamõistmise ning Darwin raamatusse „Liikide tekkimisest” evolutsiooniteooria. Ometigi oli kirjutatu vaid teadmine ja vastused inimeses tekkinud küsimustele. Nii „Poliitika” kui ka piibel suutsid põhjendada kogu ümbritsevat, mõtestada maailma ja selgitada indiviidi rolli. Raamatute „Liikide tekkimisest” ja „Stepihundi” autorid arvasid, et ühiskonnas ning looduses on veel palju vastamata küsimusi. See ratsionalistlik vaade elule ja teadusliku lahenduse otsimine kõikidele probleemidele seletab tänapäeva inimesele maailma, põhjendades kõige algust, organismide arengut ning indiviidi positsiooni. Geenitehnoloogia abil saadakse tõestust sellele, millistest liikidest inimene pärineb, lükates ümber väite eraldiseisvusest või ülimuslikkusest.

Teaduse arengu aluseks on inimese loomuomane soov kõigele vastust otsida. Mitmed maailmakäsitlused ja -mõistmised viivad erinevate seisukohtade tekkimisele looduses

valitsevate suhete kohta. Tänapäeva filosoof Karl Raimund Popperi meelest ei eksisteeri ühest tõlgendamisviisi. Ükskõik, kas mõista ümbritsevat religiooni, vaatluse või teaduse abil, jõutakse mingisugusele seisukohale. Ometigi lükkab teadus osa neist argumentidest ümber, kinnitades, et ühtki liiki ei tohiks looduses mingil põhjusel pidada täiesti eraldi seisvaks või ülimaks, vaid selle juurde kuuluvaks osaks. Religioon ja filosoofia kui ühiskonna tahtlikud ja enesekesksed tõlgendused asetaksid *Homo sapiens sapiens*'i teistest liikidest kõrgemale. Teadus aga tõestab, et loodus teab inimese rolli, positsiooni ja suhteid temast endast paremini.

Riigipiirist ja piiririigist

Politoloog Samuel Huntington ennustas oma teoses „Tsivilisatsioonide kokkupõrge”, et pärast raudse eesriide kerkimist ei teki konfliktid enam riikide ega erinevate ideoloogiate, vaid eelkõige tsivilisatsioonide vahel. Euroopa üks murdejooni asub Eesti vabariigi ja Vene Föderatsiooni piiril. Taasiseseisvudes seadsime sihiks liituda Euroopa Liidu ning NATOga, pöörduda näoga Lääne poole. Täna seisame ühe jalaga ukse vahel – oleme saamas eurooplasteks. Ent sellegipoolest ei saa meid võrrelda Saksamaa või Prantsusmaaga, sest me oleme ja jääme piiririigiks.

Ääreala tähtsust toonitab oma teoses „Semiosfäär” Juri Lotman. Ta toob välja, et keskustes ideed stagneeruvad, perifeerias need seevastu uuenevad, puhastuvad ning kaasavad uusi ideid, sest just seal nähakse ja tunnetatakse alternatiive. Seetõttu ongi Soome paljude arvates euroopalikum kui Prantsusmaa või Holland. Prantslased ei pea mõtlema, kas nad kuuluvad Euroopasse või mitte, nende jaoks pole see küsimus, see on kaheldamatu.

Kuid sarnaselt Soomele peame ka meie oma tulevikustrateegiad välja töötama kuulumaks Lääne ühiskonda. Seetõttu ongi Eesti viimase tosina aastaga kardinaalselt muutunud – kuulume innovatiivse tehnoloogia väljatöötajate ning kasutusele võtjate esirinda, kuulume VLO asemel NATOsse ning peagi ka Euroopa Liitu. Riigipiirid on kadumas: turistil, kes astub Estonian Airi lennukist välja, on raske eristada, kas ta on Tallinna, Helsingi või hoopiski Hamburgi lennujaamas. Globaliseerumise käigus on maailm muutumas üha väiksemaks. Suurlinnad erinevatel mandritel hakkavad üha enam üksteist meenutama. Ka Eesti on seitsmepenikoormasaabastega astumas üheülbalisse maailma.

Ent siinkohal on stabiliseerivaks jõuks perifeeria olemasolu Eestis eneses: maapiirkonnad, kus kõigesse uude ja säravasse suhtutakse märksa skeptilisemalt kui linnades. Rahvusliku kihistumise vajalikkust rõhutab ka etnoloog Gustav Ränk oma teoses „M ja A”. Ilma viimaseta oleks üheksakümne alguses toimunud protsess, kus pea valimatult võeti üle kõike Läänest tulevat: alates McDonaldisi hamburgeritest, lõpetades uut ja huvitavat massikultuuri esindavate odavate Hollywoodi B-kategooria filmidega, mõjunud eesti kultuurile laastavalt. Nüüdseks oleme kainenunud: taas väärtustame üha rohkem kodumaist. Populaarsust koguvad Saaremaal valmistatud omanäolised tünnsaunad, džässlaulja Hedvig Hansoni muusika ja ka eestimaine animatsioon. Rahvusvahelisele lauluvõistluselegi saadame peatselt Viljandimaalt pärit etnosugemetega muusikat viljeleva neiukestebändi. Eesti kultuuri populaarsus on ületamas riigipiire.

Kihistumine riigis kui ka väljaspool Eestit loob soodsa keskkonna suhtlemiseks ning arenemiseks – nõrgemad õpivad tugevamatelt, viimased avitavad mahajäänumaid. Toimub dialoog erinevate gruppide vahel. Viimast rõhutab ka Gustav Ränk – laenudel on oluline roll kultuuri konkurentsivõime säilimisel. Eesti ei ole Tiibet: meid ümbritsevad riigid, kellega päevast päeva aktiivselt suhtleme. Neilt võttes, neile andes püsime elujõulised.

Kuigi globaliseerumine muutub iga aastaga tuntavamaks: massimeedia ning reisimisvõimaluste tõttu avarduvad meie teadmised muust maailmast, tuleb säilitada ka side oma koduõuega. Juhan Viidingul oli õigus, kui ta ütles, et Jaapan on kaugel, Eesti kaugemal veel. Lihtsam on võtta üle toimivaid lahendusi, kuid alati ei pruugi need aidata. Elades Eestis,

tuleb probleemidele läheneda, lähtudes meie kultuuriruumist. Õnnepalulik põgenemine piiririigist Euroopa metropoli ei päästa meid: mineviku juured hoiavad kiivalt enda lähedale.

Loota, et eesti minetab perifeeria staatuse Euroopa kultuuriruumis, on nagu Godot ootamine. Geopoliitiliselt kuulume Ida-Lääne murrangujoonele, äärealale. Ent see ei ole miinus. Pigem vastupidi, me suudame näha alternatiive, ideed, mis jõuavad keskustest siia, puhastuvad ning rikastuvad. Oleme seebimulli kile, mis piiritleb olulist, ilma milleta eksisteeriks vaid natukene õhku. Ei ole tarvis häbeneda sajanditepikkusi traditsioone: need rikastavad meid endid ja võimaldavad midagi pakkuda ka Euroopale. Just dialoog erinevate diskursuste vahel on edasiviivaks jõuks.

Eestlased on sellised just seetõttu, et 13. sajandil vallutasid meid sakslased ning mõni sajand hiljem naelutas Luther Wittenbergi kiriku uksele oma teesid. Mis oleks saanud, kui läinuks kõik teisiti, võime vaid oletada. Ilmselt jagaksime sama saatust setudega, kel polnud 20. sajandi alguseni oma rahvuslikku identiteeti välja kujunenud ning üldine kirjaoskus oli võrreldes Eesti- või Liivimaaga kordi väiksem. Me oleme viimase seitsmesaja aasta jooksul kuulunud kahe väga erineva tsivilisatsiooni rüppe – lääneliku Saksa ja slaaviliku Venemaa, lisaks veel Rootsi, Taani ja Poola valitsemine. Kõik nad on mõjutanud meie kultuuri – mõni vähemal, mõni rohkemal määral. Siiski oleme säilitanud omapära. Ei ole vaja, et kõik näiksid ühetaolised. Äärealade eksisteerimine loob dialoogivõimaluse keskustega, teatava ebakindla tasakaalu, mida pidevalt täiustades ning parandades säilitame omanäolisuse ja konkurentsivõime. Riigipiir, mis lahutab Eestit ülejäänud maailmast, on kokkuleppeline. Euroopa piiririigina oleme neile sama olulised kui nemad meile.

Rahvussuhetest 21. sajandil

21. sajandi võtmesõnadeks on globaliseerumine ja rahvusvahelised suhted ning sidemed. Seejuures peetakse eelkõige silmas majandus- ja kaitsesfääri. Viimasel ajal on aktuaalsemaks muutunud ka rahvusküsimus.

Kui viimastel aastakümnetel enne millenniumi liikus arenenum osa maailmast vennastumise ja ühtsuse suunas, siis nüüdseks on jõutud etappi, kus nõutakse erinevate riikide ja rahvaste omapäradega arvestamist ning võideldakse identiteedi säilimise eest. Hiljutisest Euroopa Liidus läbi viidud uuringust selgus, et suur osa eestlasi kannatab ksenofoobsete ilmingute all. Eesti-sugusele väikeriigile võib etnotsentrism aga mõjuda destruktiivselt.

Rootsi riigivõimud taipasid juba kümneid aastaid tagasi, et „uue vere” sissetoomine võib anda olulise tõuke konkurentsivõimelisuse ja edu(kuse) saavutamisele maailmas. Multikultuursus tõi endaga kaasa uued ideed ja inimesed, kes on aidanud rikastada Rootsi ühiskonda. Järgides naaberriigi eeskuju, leiaks ehk Eestigi oma „Nokia”.

Euroopa Liit peab uhkusega üheks oma nurgakiviks solidaarsust ning seda ka rahvuslikul tasandil. Ometi on Ameerika Ühendriikide tunnustatud majandusteadlane Jeremy Rifkin tõdenud, et solidaarsusest Euroopas on veel vara rääkida. Näiteks ei seata küll takistusi moslemite sisserändele, kuid nende ühiskonda integreerimisega ei kiirustata. Rahvussuhete arutamisel ning reguleerimisel ollakse ettevaatlikud ja mitte ainult Euroopas.

Kõrgõzstanis ja teistes piirkondades, mis siiani kuuluvad Venemaa mõjusfääri, on rahvustunne ja selle eest võitlemine praegu üsna aktuaalsed teemad. Järjest kukutatakse võimult venemeelseid riigipäid, et anda võimalus inimestele, kes suudaksid luua kohalike rahvaste kultuurilise ja ajaloolise taustaga kokku sobivaid riike. Venemaa pole toimuvasse kuigi jõuliselt sekkunud. Erinevates värvitoonides „revolutsioonid” on Vladimir Putini ja tema lähikondlased ettevaatlikuks muutnud.

Teine maailmasõda tõi lõpu fašistlikele ja natsionalistlikele diktatuuridele, ent mitte neile ideoloogiatele. 21. sajandil ei saa kindlasti marurahvusluse ja rassismi vahele võrdusmärki tõmmata. Üleilmastumine on mõjutanud ka kõige radikaalsemate rahvuslaste vaateid. Viimased ei sõdi enam niivõrd teiste rahvuste vastu, kuivõrd võitlevad oma rahvuse eest. Ehk

kardavad nad hoopis kaotada oma rahvustunnet ja sellega ühes ka osa identiteedist? Võib-olla on nende hirm ka põhjendatud.

Etnilised piirid on avardunud. Enam ei räägita türklastest ja liibanonlastest. Pigem kõneldakse Lähis-Ida piirkonda jäävatest rahvastest, kellel on sellele regioonile iseloomulik kultuuriline taust. Küllap ei ole ka Türgis elava kurdi jaoks vahet belglasel ja poolakal – temagi jaoks on tegu vaid eurooplastega.

Globaliseerumisega on kaasnenud ka patriotismi kadumise tendents noorema põlvkonna hulgas. Enamik noori meie riigis on tunnistanud, et peavad end pigem maailmakodanikuks kui eestlaseks.

Etnilisele tasandile taanduvaid kriise tekib iga päevaga üha juurde. Sudaanis toimuvat on nimetatud kord genotsiidiks, siis jälle etniliseks puhastuseks. Selleteemalised vaidlused jätkuvad nii ÜRO sees kui ka väljaspool seda. Ometi peaks olukorrale nimetuse leidmisest tähtsam olema lahenduse otsimine. Miks pole siis selleni jõutud?

Näib, et ÜRO pole oma aastakümnetepikkuse olemasolu jooksul suutnud rahvusküsimusi ja sellega seonduvaid detaile selgeks mõelda. Nii takerdub ka etniliste kriiside lahendamiseks vajalike meetmete rakendamine. Võiks arvata, et Kosovos toimunud verevalamisest õppis kogu maailm, kuid kohmakas reageerimine Sudaani konflikti puhul näitab, et selles osas on veel pikk tee käia.

Sageli tuuakse erinevate rahvuste rahuliku koosseisusteerimise näiteks Ameerika Ühendriike. Michael Moore kirjeldab aga oma raamatus „Lollid valged mehed”, kuidas mustanahalised ja latiinod töötavad endiselt kehvematel ametikohtadel kui valged. Näiliselt oleks vähemusrahvuste integreerimine Ameerika ühiskonda justkui lõppenud. Samas pole erineva nahavärviga kodanikele tagatud võrdsed võimalusi. Nii pole ka midagi imestamisväärset selles, et suur osa sealseid kurjategijaid on pärit getodest.

Samal ajal on ühiskonnateadlased jõudnud huvitava arusaamani, et elades võõral maal, jäävad paljud etnilised grupid truuks oma rahvuslikele tõekspidamistele. Miks ei soovi juudi rabi perekond USAs elades loobuda oma eluviisist? Sest rahvustraditsioonide, eetika- ja moraalnormide järgimine aitab tal end määratleda ning tunda, et ta kuulub endiselt kogukonda, kust on pärit tema juured.

Inimkond kogu oma rahvuslikus kirevuses on õppinud erinevusi aktsepteerima. Arenguruumi on veelgi ning kui ühel päeval jõutaks tõdemuseni, et rahvuslikku identiteeti on võimalik säilitada ka teistele etnilistele rühmadele iseloomulike joonte integreerimisega oma kultuurilisse pärandisse, siis ehk lõpeksid konfliktid ja vaen ...

„Meile on palju antud – ikka oleme nõutud.” (Juhan Viiding)

21. sajandi inimesel on välja kujunenud oma maailmatunnetus, mis on paari sajandi eest valitsenust palju terviklikum. Tänapäeva inimene teab, kuivõrd väike ja tähtsusetu on üks inimhing tohtus maailmaruumis, mis on nii ajas kui ruumis lõpmatu. Seda enam taipab ja hindab ta elu väärtust. Ometi tekitab olemine temas pidevalt kahtlusi ja leidnud mõnele küsimusele vastuse, ta tõdeb, et ühe probleemi lahendamine tõstatab mitu uut. Miks on see aga nii, et inimestele jääb alati veel lahendamata küsimusi? Miks nad ei võiks leppida oma seniste teadmiste piiridega?

Vastus peitub inimese sees, tema loomuses. Inimene seisab tänu oma kõrgelt arenenud mõistusele kõrgemal mis tahes loomariigi isendist. Ta on võimekas ja ihkab üha rohkem teada ja saavutada. Oma nutikusest saab inimeseloom aru, kuivõrd vähe ta maailma tegelikust olemusest taipab ja kui palju on veel avastada. Samuti on ta teadlik iseenda tähtsusetusest. See periood tema elus on ületatud, mil elu on täis algusi ega tunne lõppe ning kõik näib võimalik olevat.

Inimkond on alati millegi poole teel ja kuigi sihtpunkt on ajast aega erinev olnud, suunduvad kõik teed progressi poole. Uuringu kohaselt valitseb tänastes heaoluriikides

peaaegu täielik heaolu, mis viib mõtted Fukuyama teesile ajaloo lõpust. Siiski on see arvamus inimloomust arvestades veidi ennatlik. Inimene pole ju kunagi rahul sellega, mis tal on, alati jääb veel mõni siht, mille poole pürgida.

Näiteks oli prantsuse realisti Gustave Flaubert'i romaani „Madame Bovary” peategelane Emma see, kes oma eluga kuidagi leppida ei tahtnud. Tema sõgeromantilised unistused erinevad suuresti tänapäeva tavainimeste omadest, ometi on nad ilmekaks näiteks inimhõimuse fantaasialennust.

Jules de Gaultier nimetab sellist vaimuseisundit, kus inimene ei suuda end näha sellisena, nagu ta tegelikult on, bovarysmiks. Inimene on ja jääb oma unistuste orjaks. Ainsad paradiisid on kaotatud paradiisid.

Inimene sünnib siia ilma oma tahtest olenemata, samuti lahkub ta siit tahtevastaselt. Nende Erich Frommi sõnade põhjal võib järeldada, et elu on inimestele antud juhuslikult. Võib-olla see juhuslikkus tingibki inimeste rahulolematuse, läbi aegade on nad ju ihanud elada lõplikult valmisenitatud ja täiuslikus maailmas, kus kõik hea oleks kindel ja jääv. See teadmine annaks neile turvatunde, millest nad on teatavasti siia ilma sündides ilma jäänud.

Mitmed kirjanikud on oma eesmärgiks seadnud inimeste igavikulistena näivate küsimuste lahendamise. Menukirjanik P. Coelho, kelle looming on lihtne ja selge nagu targa lapse suu, juhib inimesed igasuguste probleemide kallal juurdlemisest eemale, manitsedes neid võimalikult kiiresti tegema seda, mida nad tahavad. Iial ei või ju teada, millal juhuslikult antud elu kord samamoodi ära võetakse.

Vastupidiselt Coelho õõnestab prantsuse eksistentsialist Jean-Paul Sartre oma loominguga inimeste meelekindlust. Ta nimelt väidab, et elada selleks, „et elada”, on mõttetu. Sartre ei näe põhjust, miks n-ö koguda naudinguid, seiklusi või, nagu ütleb „Iivelduse” peategelase Antoine Roquentin' armuke Anny, „täiuslikke hetki”. Kirjaniku arvates möödub aeg väga kiiresti ning mälestused kaovad veel kiiremini. Tema peategelane leiab aga lahenduse, ta otsustab romaani kirjutada, et aja kaduvust peatada.

Igaüks meist võib teistele nõu anda mõnes eksitavas probleemis. Paraku ei ole sellest alati kasu, sest teadupärast ei suuda me näha kaasinimese sisse. Iial ei saa me end panna teise asemele, tunnetada tema sisemaailma. Maurice Maeterlinck on öelnud: „Inimene on siin maailmas üksi kõigi vastu.” Oma kõige olulisematele küsimustele saab vastuse leida üksnes inimene ise.

Inimeseloom on keeruline ja mõistetamatu nagu tema mõttedki. Jah, elu on väärtuslikem kink, mille ta eales on saanud, ometi jääb igäihe enda otsustada, mida oma eluga peale hakata ja mille vastu huvi tunda. Just inimese uudishimulik, kõiges kahtlev olemus on see, mis ta tänasesse päeva on aidanud. Küsimused ja probleemid on olemise loomulikuks osaks, sest elu on nagu etendus, kus pole proove. Kõrvaltvaatajail jääb üle vaid ohata ja Antoine de Saint-Exupéry väikese prints'i kombel ütelda: „Suured inimesed on ikka väga imelikud.”

Religiooni osa kultuuris

Tänapäeval on maailmas enim levinud usundid kristlus, islam, budism, judaism ning hinduism. Usutunnistus on üks olulisemaid ja radikaalsemaid tegureid inimeste rühmitamisel. Religioon määrab sageli käitumise, kujundab välja kindlad ja omanäolised traditsioonid, juhib meie argielu. Usundid on äärmiselt olulised nii erinevate kultuuriruumide loojate kui ka säilitajadena.

Juba muistsetel kreeklastel oli välja kujunenud jõuline jumalakultus. Tuhandete aastate vanune kreeka kultuur tekitab paratamatult imetust, aukartust ning uudishimu. Sellega lähemalt tutvudes selgub – ja sugugi mitte üllatuslikult –, et peaaegu kõikides eluvaldkondades mängis religioon suuremal või vähemal määral tähtsat rolli. Iga ameti esindaja ülistas kindlat jumalat, kes pidi teda vastutasuks õnnistama korraliku saagi või muu

soovituga. Vana-Kreeka pole aga siinkohal ainus näide, usund oli äärmiselt oluline ka Vana-Roomas ning vaaraodeaegses Egiptuses.

Religioon kujundab aja jooksul välja teatud käitumisstandardid ning traditsioonid. Enamik kristlasi tähistab jõule, valdav osa moslemitest keeldub söömast sealihast, juudid abielluvad sageli ainult tingimusel, et ka nende abikaasa on juut – kõik need väikesed iseärasused lähtuvad just erinevatest usutunnistustest. Religioon mõjutab igapäevaelu kõrvale veel nii kirjandust, kunsti kui poliitikat. Hiljuti taani ajakirjanduses ilmunud islami põhimõtetega vastuolus olevate piltide tõttu puhkenud skandaali jälgis huvi ja teatud ohutundega valdav osa maailmast. Poliitikud tõstatasid intrigeeriva küsimuse: kas ühes kultuuriruumis peab järgima kõiki teistes regioonides kehtivaid nõudeid?

Samuel Huntington väidab oma teoses „Tsivilisatsioonide kokkupõrge“, et usunditevahelised erinevused ja võimalikud konfliktid mõjutavad maailma julgeolekut tänapäeval rohkem kui poliitiline või majanduslik konkurents. Kui põrkuvad kaks teineteist peaaegu välistavat maailmavaadet, mis toetuvad just religioonile, siis võivad tagajärjed olla sageli rängemad kui sõjas kindla territooriumi või muude rikkuste pärast.

Religioon ei saa eksisteerida järgijateta, selle olemasolu üks aluseid on rahvas ning seega tuleb usundi täielikuks kaotamiseks muuta just tsiviilisikute tõekspidamisi või nad lihtsalt hävitada. Viimase variandi kasuks otsustas Adolf Hitler Teises maailmasõjas.

Võimalike konfliktide vältimiseks on hädavajalik mõista teiste rahvaste käitumismallide ja iseloomu eripärasid. Samas võib see algselt võrdlemisi lihtsana näiv ülesanne osutuda palju keerukamaks. Euroopa tsivilisatsiooni alused on isikuvabadus ja inimeste võrdsus, eraomand ja turumajandus, rahva suveräänsus ja demokraatia. Rõhutame inimõiguste tähtsust, kuid ei mõista sageli, et näiteks muhameedlastel on inimõigustest hoopis teine arusaam kui kristlastel. Islamiriikides allub naine tihti juba loomupäraselt mehele, tal puudub kindel ettekujutus täiesti iseseisvast elust või isegi soov selleks, sest koraani toel on see ühiskonnakorraldus sajanditega lihtsalt välja kujunenud.

Kui eurooplastele võib islamikultuur liialt konservatiivsena tunduda, siis enamik moslemeid ei suuda ilmselt mõista lääneriikide tolerantsust või neile ääretult suurena näivat liberaalsust. Näitena võib siinkohal tuua homoseksuaalsuse, mis on käesoleval sajandil üks teravamaid küsimusi. Islamiriikides on homoseksuaalsus äärmiselt taunitav, selges vastuolus koraaniga ning seda justkui ei eksisteeriks. Lääneühiskonnas omasooarmastust üldiselt aktsepteeritakse, kuigi see on teatud konfliktis piibliga. Läänes on tähtsam roll pigem inimõigustel, mis on oma olemuselt universaalsed, kuna kehtivad kõigi kohta, sõltumata rassist, soost, vanusest, päritolust ja usutunnistusest, ning mis annavad igaühele õiguse omada perekonda ja eraelu.

Üldiselt on lääneriigid kõikvõimalikele uuendustele ja muutustele avatumad, vastuvõtlikumad kui mistahes idapoolsed alad. Nii hinduismi, budismi, judaismi kui islami järgimine nõuaks justkui rohkem pühendumist, traditsioonidest kinnipidamist ja ohverdusi kui kristlus. Samas aga muudab hingestatud usukultus mõned kultuurid tänapäeval tohutult erilisteks. Näiteks Hiina ja muude valdavalt budistlike maade kultuurides on tunda just neile nii ainuomast ja meile täiesti erakordsena näivat omapära. Paratamatult globaliseeruv maailmas on see aga tõeline väärtus, sest nüüdisajal on kultuuridevaheline sõltuvus tunduvalt suurenenud. „Maailm on üks ja ainus terviklik paik, keegi ei saa end eraldada teistes maades toimuvast ja elada täiesti omaette,“ on öelnud sotsiaalteadlane Roland Robertson.

Kõik kultuurid põhinevad suuremal või vähemal määral religioonil. Usund õpetab, arendab, distsiplineerib ning annab meile esmase *savoir vivre* ehk oskuse elada. Inimkonna arenedes on usk kellessegi või millessegi olnud vältimatu ja vajalik. Korraldada oma elu juba kindlaks määratud reeglite järgi võib olla tunduvalt lihtsam, kui teha kõike spontaanselt ja üldise turvatundeta. „Kust me teame, et me teame?“ on küsinud J. F. Lyotard.

Rohelise mõtteviisi poolt ja vastu

Veel tööstusrevolutsiooni ajal usuti, et Maa loodusvarad on jääv suurus, mida saab vaid riikide vahel erinevalt jaotada. Tänapäevaks on teada, et see nii ei ole. Aastasade pikkuse hooletu kuritarvitamise tõttu on inimese koduplaneet saastunud ja välja kurnatud. Olukorra parandamiseks loodud rohelisele liikumisele astuvad ülemaailmses debatis vastu konservatiivsema suuna pooldajad.

Keskkonnakaitsjate peamiseks mureks on reostus. Tööstus ja olmekeemia paiskavad atmosfääri freoone ning teisi kahjulikke gaase. Selle tulemuseks on osooniaukude suurenemine ja kliima soojenemine, mis ähvardavad Maa elamiskõlbmatuks muuta. Neile probleemidele pööratakse ülemaailmses poliitikas üha rohkem tähelepanu. Öhusaaste hulga piiramiseks loodud Kyoto protokoll kohustab riike keskkonnareostust vähendama. Protokoll ei ole aga eriti populaarne – roheliste arvates ei piisa sellest elamisväärses keskkonna säilitamiseks Maal. Siiski on tegemist lootustandva sammuga, mis annab märku inimeste suurenevast teadlikkusest.

Looduskaitsjatele avaldavad tugevat vastupanu konservatiivid, kelle arvates ei ole nii aktiivne keskkonnakaitseline mõttekas. Kyoto protokoll ebaedu peamiseks põhjuseks ongi see, et maailma suurim saastaja USA ei ole lepingut ratifitseerinud. President Bushi sõnul ei ole Kyoto programmiga liitumine majanduslikult otstarbekas. Keskkonda saastava tegevuse piiramine tähendaks kallima tehnoloogia kasutuselevõttu, Bush aga arvab, et see investeering ei tasu end ära. Samal seisukohal oli mõni aasta tagasi ka Venemaa, kuni sealsed majandusnõunikud avastasid, et saastekvootide müümisega saab riik raha juurde teenida. Sellest ilmneb, et konservatiivid lähtuvad keskkonnaprobleemidega tegeledes peamiselt majanduslikest faktoreist, jättes tähelepanuta pikemas perspektiivis palju olulisema loodusliku tasakaalu küsimuse.

Siiski ei pruugi rohelise mõtteviisi alaväärtustamine alati majanduslikult kasulik olla. Praegu toob fossiilsete kütuste tootmine naftaparunitel hiigelasuureid, ent varude lõppemise korral võib see valusalt kätte maksta. Stabiilsuse huvides tuleks rohkem tähelepanu pöörata taastuvate energiaallikate kasutusviisidele, mida rohelised on kaua propageerinud. Tuule- ja veeenergiale üleminek vähendaks keskkonnasaastet, mis oleks ühtviisi kasulik nii ökoloogilisest kui ka majanduslikust vaatepunktist. Kvootide müügiga saaks kallimale tehnoloogiale tehtud kulutused kinni maksta. Samuti poleks enam vaja karta energiaallikate otsalõppemist. Paljud innovatiivsed riigid on juba asunud neid loodussäästlikke plaane ellu viima: Island saab oma energia eranditult ainult tuule-, vee- ja geotermaalenergiaallikatest ja ka Rootsi on deklareerinud, et kavatseb järgida saareriigi eeskujut.

Samas väidavad konservatiivid, et paljudel riikidel ei ole vahendeid loodussõbralikule energiatootmisele üleminekuks. Euroopa Liidu inimõigusi puudutava seadustiku kohaselt peavad esmalt olema tagatud kodanike põhivajadused ja alles siis tuleb päevakorda puhas keskkond. Seda eetilist tõekspidamist järgides ei saa taastuvate energiaallikate kasutuselevõttu nõuda vaestelt Aafrika riikidelt, kus elanikel on puudus toidust ja peavarjust. Paljude riikide puhul aga pole sääraseid ettekäänded sugugi nii sobivad. Eestis näiteks on keskkonnareostuse suhe pindalaga üks maailma kõrgemaid, kuna energiat toodetakse kõrge saastetasemega põlevkivist. Samas teatas peaminister Ansip 2006. aasta kevadel, et riigieelarvest on eraldatud raha põlevkivikatelde uuendamiseks. Selle otsuse õigsus on kaheldav, kuna Euroopa Liidu direktiivid nõuavad põlevkivitootmise lõpetamist. Eesti jaoks on olemas hea alternatiiv – saartele ja rannikule rajatud tuulepargid võimaldaksid riigi energiavajaduse peaaegu kolmekordselt rahuldada, kusjuures nende maksumus ei ületaks tuumajaama rajamiseks vajaminevat summat. Tõenäoliselt ei jätku poliitikuil piisavalt julgust algatamaks radikaalseid reforme, kuna nii suuri rohelisi probleeme Eestil ei ole.

Lisaks energeetikale tekitab rohelistele palju meelehärmi olukord puidu ja paberitööstuses. Laialdane metsaraie hävitab hulgaliselt ökosüsteeme ja tekitab kohalikele majanduslikku kahju. Eriti tõsine on olukord vihmametsades, sest sealsed mullad langevad taimestiku

kaitseta kergesti ohvriks kõrbestumist põhjustavale erosioonile. Need probleemid jäävad tihti tähelepanuta, kuna arengumaades kasvavad vihmametsad asuvad kallist puitu tarbivast heaoluriigist kaugel. Sageli aga lihtsalt ei soovita majanduslikust kasust pelgalt rohelise mõtteviisi nimel loobuda. Ärimehed peaksid endale teadvustama, et selline tegevus hävitab nende oma elukeskkonda, mida enam raha eest tagasi osta ei saa.

Keskkonnasäästlikul mõtteviisil on ka omad ohud. Eesmärkide üllusele vaatamata lähevad rohelised mõnikord liiale, esitades lausa absurdseid nõudmisi. Eestis mõistsid looduskaitsejad hukka Saaremaa mandriga ühendava silla projekti, kuna nende sõnul oleks sild avaldanud ümbritsevale elukeskkonnale kahjulikku mõju. Seda loogikat järgides peaksid inimesed üldse hoiduma igasuguste ehitiste püstitamisest. Kui rohelised piciasju üle tähtsustavad, võib nende mõtteviisist jääda vale mulje ja keskkonnakaitsjaid ei pruugita enam tõsiselt võtta.

Maa elukeskkonna saastumine on tõsine probleem. Selle vastu võitlemiseks on vaja julgust ja omakasupüüdmatust, kuna ökonoomsed otsused ei too kohest majanduslikku kasu. Nii see tõsiasi kui ka mõned absurdsed liialdused on keskkonnakaitsjatele tugeva opositsiooni loonud. Siiski tasuks poole valimisel meeles pidada Lennart Meri sõnu: „Peame olema esimesed, olemata sealjuures viimased.” Roheline mõtteviis on investering tulevikku.

Meedia noore põlvkonna kujundajana

Demokraatlikus riigis omab meedia inimeste arvamuste kujundamisel suurt tähtsust. Igapäevase poliitika, majanduse ja teiste valdkondade kajastamine loob pildi meid ümbritsevast. Noorukeid iseloomustab sageli avatus ning mõjutatavus ning tihti põhinevad nende vaated valdavalt telerist nähtul ja ajakirjandusest loetul. Meedial on ulatuslik vastutus alles välja kujuneva põlvkonna mõjutamisel.

Teabevahenduse prioriteedid on informeerida, harida ning pakkuda alust poliitiliseks diskussiooniks. Tsensuurivaba, objektiivne ning piisavalt kriitiline meedia on omane demokraatlikule ühiskonnale. Neljandaks võimuks tituleerituna on selle ülesanne jälgida, arutleda ja vajadusel avalikustada ning juhtida tähelepanu ühiskonna „mädapaisetele”. Ka ajakirjanik E. Luuk on öelnud, et kui juba on antud nimetus „valvekoer”, siis peab ta ka haukuma. Kodanikuühiskonna põhimõtteid toetab alternatiivsete seisukohtade kajastamine. Kõik need funktsioonid on Eesti meedias esindatud ning noorele inimesele tutvumiseks võimaldatud.

Paljud gümnaasiumilõpetajad said sel kevadel esimest korda Riigikogu valimistel käia. Kampaaniatel on tulemuste kujunemisel suur tähtsus. Üha rohkem parteisid kaasavad professionaalseid reklaamieksperte ning kulutavad aina suuremaid summasid. Populistlikud lubadused – üha kasvav palk ja rikkam riik – viivad ka noored inimesed, kelle arvamused ja vaated on alles kujunemisejärgus, segadusse. Kuna ligi pooled valimisotsustest tehakse hetkeemotsiooni ajel või viimasel momendil, siis on sellisel mõjutamisstrateegial arvestatavad tagajärjed.

Meedia paneb osaliselt aluse ka meie väärtushinnangutele. Reklaam, mis ülistab tarbimist ja kutsub meid üha jõulisemalt pühamuteks muutunud kaubanduskeskustesse, ei saa jääda märkamatuks. Ostmist, müümist ja vahetamist propageeritakse iga päev. Kui kristlus ütleb, et inimene peab elama ennastsalgavalt ja ligimest armastavalt, siis tänapäeva tarbimiskultuur lubab õndsust ja naudingut kohe. Kasinus, altruism ja praktilisus on kaduvad väärtused, hinnatud on pigem inimlike ihade momentaanne rahuldamine. Kirjanik J. Kaplinski on öelnud, et ostukeskused on nagu koolid, mis õpetavad meid raiskama ja olema usin mutrike kulutamiskultuuri masinavärgis. Seega ei saa imestada, kui noortes kinnistuvad ennem massikultuuri põhitõed kui koolitarkus.

Meedia saab mõjutada ka muude vaadete osas. Pressi ja televisiooni tõttu kujunenud avalik arvamus võib olla nii märkimisväärne, et talletub kauaks ajalukku. Vietnami sõda oli näiteks esimene, mida USA meedia kajastas tõetruult, varem oli justkui kehtinud teatud sisemine

tsensuur. Tol ajal avaldatud pildid ja näidatud kaadrid hukkunud ja vigastatud sõduritest ning võitluskoledustest muutsid ameeriklaste meeleolu pöördeliselt. Noored mehed keeldusid teenistusse minemast ning avalikkus mõistis hukka valitsuse, mis enda riigi järelkasvu sel kombel surma saatis. Nende kümnete tuhandete mõttetu sõja ohvrite tõttu on USA-le jäänud häbiplakk tänaseni. Avalikustatud materjal äratas noortes õiglus- ja mässumeele, mis hoidis tõenäoliselt ära paljusid uusi ohvreid.

Tänapäeval on meedia üha kõrgtehnoloogilisem ning uudise väärtus aina lühem. Satelliittelevisioon ja noorte poolt laialdaselt kasutatav Internet saavad sündmusi kajastada isegi reaajas, see aga omakorda süvendab pealiskaudsust. Ka sotsioloog Z. Bauman on öelnud, et tänapäeval ei jää meedial enam aega arutluseks ja süüvimiseks. Olulised on imidžid ja sensatsioonid, meelde jäävad pseudosündmused. Pigem talletuvad meie mällu lindiskandaal ja K-kohukesed kui valimisplatvormide erinevused. Rõhutakse avaliku elu tegelaste imagole ja eraelule, kõigele, mis tekitab emotsioone ja kõmu. Ka TV 3 reporter S. Soiver on väitnud, et esikohale pannakse uudistes pigem negatiivse alatooniga ning inimeste tunnete rõhuvad sündmused. Sellisest keskkonnast ümbritsetuna näib loogiline olukord, kui nooruk on kursis peamiselt nende teemadega, mida saab liigitada pigem „kollase” ajakirjanduse alla.

Demokraatliku meedia peamised funktsioonid on Eestis täidetud. Nende formaalsete tunnuste kõrval esineb aga sisus palju sellist, mida kogenematu ja mittesüvenenu ei märka ega teadvusta. Noore põlvkonna väärtushinnangute, otsuste ja põhimõtete kujundajana lasub meedial vastutus, mille kuritarvitamise korral tehakse karuteene nii järeltulijatele endile kui ka ühiskonnale terviklikult.

Kõigel on hind, aga vähesel väärtus

„Ja kui me peaksime ka nüüdsama
hukka saama ja kogu maailm lõpeks
ning kõik saared jälle merepõhja
vajuksid ja ei jääks midagi peale
tühja vetevälja, siis mina ei
kahetse, sest ma olen näinud
lohede lendu Läänes ja sellest on mulle küll.”
(„Kaugeim kallas” Ursula K Le Guin)

In medias res.

Tuntud on väide, et tasuta lõunaid pole olemas, kõige eest tuleb millalgi ja kuidagi maksta. Esimene ja põhiline hind pole aga mitte raha, vaid aeg. Raha on ju vaid aeg, mis on töö kaudu müntideks, rahatähtedeks või arvuks pangakontol muudetud. Aeg on samas tunduvalt universaalsem hind, sest igaks teoks, mõtteks ja tundeks kulub aega, mis on paraku taastumatu loodusvara.

Teine hind, mida kõige eest maksta tuleb, lähtub põhjuslikkuse seadusest – igal teol on tagajärg. Vaatleja mõjutab alati vaadeldavat objekti. Mõtetel ja tunnetel on samuti tagajärjed, isegi siis, kui nood mõtted ja tunded juba mõne tunni pärast sama kadunud kui mullune lumi on – võib ristikivilikult väita, et iga mõte, mida mõtleme, jääb kuhugi alles. Me võime need mõtted ja tunded küll unustada, ent juba tekkimise hetkel mõjutavad nad meid, toidavad uusi mõtteid, tundeid ja soove. Tagajärjed tähendavad aga vastutust, vastutust iseenese ees, kuna nende tagajärgedega tuleb edasi elada.

Mida tähendab aga väärtus? On ta üleüldse olemas? Lõpuks pidavat ju termodünaamika teise seaduse kohaselt entroopia pidevalt kasvama ja kõik inimese loodu hävima ning püsima ei jää midagi. Samas ei pea kaduv tähendama väärtusetut, suisa vastupidi – näiteks jaapani kultuuris peetakse kõige kaunimaks seda, mis kiirelt kaob. Kirsiõied, mis kestaksid igavesti,

muutuks peagi tüütuks. See, et miski ei jää välisilmas püsima, ei välista sisemiselt millegi väärtusliku teket.

Terry Pratchetti romaanis „Thief of Time” satub üks tegelane täiuslikku hetke, täiuslik on aed, õhkkond, vein, kõik. Olles praktiline inimene, märgib too tegelane, et seda muru tuleb kindlasti pidevalt niita, tõrjuda mutte ja teha tuhat muud asja ja kui see nõnda pole, on see kõik võlts. Tema saatja märgib, et kuigi kõike seda teha tuleb, ei suuda sajandid ühe täiusliku hetke vastu midagi. Väärtus ongi see, mis on väärt oma hinda ajas ja vastutuses, tõik, mida võib näha juba sõnatüvedest. Räägitakse, et Aleksander Suure lausele „Kui ma poleks Aleksander, tahaksin ma olla Diogenes” vastas viimane: „Tõesti, kui ma poleks Diogenes, tahaksin minagi olla Diogenes.”

See lause annab teada, et vähemalt Diogenese arvates oli ta elu väärtuslik – väärt oma hinda ja kui ta saaks uue elu, elaks ta samamoodi. Kes teine peale Diogenese enese võib Diogenese elu hinnata? Kes teine peale inimese enese võib oma elu hinnata? Objektiivset mõõdupuud sellele, mis on väärtuslik, ju ei ole, kõik sõltub indiviidist endast ja tema suhtumisest. Kunagi ei saa teada, mis juhtunuks teistsuguse toimimisviisi korral ja seepärast võib kõige kiuste uskuda, et see võimalus siin on kõigist võimalikest parim. Jalutuskäik Rüütli tänaval või reis Mallorcale – kuna mõlemat samaaegselt ei saa, kas saab siis teada, kumb on teisest väärtuslikum või suisa väärtusetu?

Kõigel on hind ajas ja vastutuses ja väärtuslik on see, mis on oma hinda väärt. Pole võimalik teada, mis sündinuks teistsuguse valiku korral ja seepärast sõltub väärtus eelkõige suhtumisest. See, kas indiviidi elus on olnud väärtuslikku vähe või palju, sõltub indiviidist endast.

„Ei ole mõttetult elatud aegu.

Mõte ei pruugi selguda praegu.”

(A. Alliksaar)

Kirjandikirjutaja meelespea

1. Süvene kirjandi teemadesse, lähtu tuumsõnadest. Kui on raske valida, tee teemadest endale pingerida.
2. Vali teema, mille probleemistikuga oled kokku puutunud või mille kohta sul on kõige rohkem teadmisi. Enamasti on kirjandi kirjutamise aeg piiratud, seepärast ära kuluta teema valimisele rohkem kui kümnendik ajast.
3. Konkretiseeri enda jaoks teemat, s.t määra kirjandis käsitlemisele tuleva aineistiku piirid ning sõnasta käsitletavat küsimust selgelt ja ühemõtteliselt.
4. Kogu aineistikku, tee selle põhjal töö kavand mandala, teeskava vm kujul.
5. Kirjuta kirjandi mustandit süvenenult, ära pööra liigset tähelepanu õigekeelsusele ning vormistamisega seotud probleemidele, jõuad seda hiljem teha.
6. Kui väsid, puhka 3–5 minutit ning jätk kirjutamist. Kui su mõte takerdub ning sa tunned, et tammud paigal, siis püüa mõelda ning kirja panna erinevaid märksõnu ning mõttealgeid, mis on käsitletava teema ja probleemiga seotud.
7. Kui mustand on valmis, analüüsi seda kriitiliselt järgmistest seisukohtadest:
 - kas kirjand vastab teemale;
 - kas kirjandi liigendatus, jagunemine lõikudeks on sisuliselt põhjendatud ning loogiline;
 - kas kirjandis on üleliigset, teemaga nõrgalt haakuvat materjali, tühilauseid, -fraase, asjatut kujundlikkust;
 - kas väljendusviisi iseloomustab lühidus, selgus ja loogilisus;
 - kas sõnavalik ja terminikasutus on õige;
 - kas kirjand on stiililt ühtne;
 - kas kirjand on õigekeelsuselt ja vormistuselt (tsitaadid, viited jms) laitmatu;
 - kas kirjandi algus ja lõpp on teemaarendusega seotud ning vastavad neile pandud eesmärkidele.
8. Tee kõik parandused mustandis.
9. Loe kirjand läbi, jälgi üldmuljet.
10. Ära unusta, et kirjandi viimistlemine ja puhtandi kirjutamine võtavad vähemalt ühe kolmandiku kogu tööle kuluvast ajast.